

Reconfigurări ale sinelui în romanul *Zaira* de Cătălin Dorian Florescu

*

Reconfigurations of the Self in the Novel *Zaira* by Cătălin Dorian Florescu

Mirela Cristina Coman (Liuță)

PhD student, “Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania

Researcher I habil. Claudia COSTIN, PhD (coord.)

DOI: 10.61215/GAMC.2025.4.06

Abstract

This work aims to explore the various facets of the characters' identities in the novel "Zaira" by Cătălin Dorian Florescu and how they evolve throughout the narrative. It also invites an analysis of the factors that determine these reconfigurations, following the dynamic process through which the characters' identities transform, adapt or fragment under the influence of the various experiences that have marked their development. Through Zaira's eyes, the reader is taken on a narrative journey through which he explores the interaction between individual identity and macro-historical forces. This analysis will delve into key aspects essential to understanding the novel: identity formation, migration and exile, trauma and memory, the impact of communism, and the role of narrative and storytelling.

Keywords: *identity, exile, fragmentation, uprooting, adaptation*

Introducere

Romanele lui Cătălin Dorian Florescu, prin explorarea profundă a identităților hibride și a impactului migrației și traumei, deschid orizonturi multiculturale, reflectând experiența complexă a navigării între lumi diverse. Lucrarea demonstrează că romanele lui Cătălin Dorian Florescu, prin analiza aprofundată a reconfigurărilor identitare sub impactul migrației, exilului și traumelor istorice, construiesc în mod explicit orizonturi multiculturale și arată cum personaje precum Zaira își modelează identitatea într-un spațiu hibrid, între culturi (română, americană, bănațeană), iar narațiunea însăși devine un vehicul prin care autorul explorează și integrează aceste perspective diverse, oferind cititorului o înțelegere complexă a confluențelor culturale și a experiențelor umane transnaționale.

Romanul *Zaira* al scriitorului elvețian de origine română Cătălin Dorian Florescu reprezintă o explorare profundă și nuanțată a temei identității,

reconfigurată sub presiunea unor experiențe existențiale limită. Prin intermediul destinului protagonistei, Zaira, și al altor personaje marcate de fenomenul migrației și de trauma istorică, Florescu construiește un univers narativ complex, în care căutarea sinelui devine o odisee perpetuă. Pe un domeniu din România interbelică, Zaira, o tânără crescută de bunica sa și de vărul ei, își descoperă dragostea pentru teatru. Destinul familiei sale este zdruncinat de tumultul istoric: războiul, fascismul și, ulterior, regimul comunist. Obligată să fugă, Zaira traversează un periplu periculos, alături de soț și fiică, ajungând din Praga ocupată de tancuri în capitala Statelor Unite, Washington. Cu ambiție și perseverență, ea își reclădește viața într-o lume străină. La sfârșitul vieții, ghidată de o iubire pierdută de mult, Zaira se întoarce în țara natală. În ciuda deceniilor și a obstacolelor unui secol marcat de violență și război, această iubire imposibilă supraviețuiește, iar Zaira alege să-și urmeze inima.

Prezenta lucrare își propune să analizeze diversele fațete ale identității personajelor, modul în care acestea evoluează pe parcursul narativ, factorii determinanți ai acestor reconfigurări, impactul traumei istorice și personale, precum și modul în care memoria fragmentată influențează capacitatea personajelor de a-și construi o identitate unitară. Un accent deosebit va fi pus pe imposibilitatea reconstrucției identitare a Zairei și pe sentimentul acut al dezrădăcinării.

1. Ipostaze ale identității și evoluția personajelor

Identitatea în *Zaira* nu este o entitate statică, ci un construct fluid, în permanentă negociere cu realitatea exterioară și cu peisajul interior. Personajele, în special Zaira, sunt definite prin multiple fațete, adesea contradictorii, care se reconfigurează sub influența evenimentelor majore ale vieții. Zaira, de exemplu, este inițial o copilă marcată de absența maternă și de iubirea necondiționată a vărului său, Zizi. Această dualitate – lipsa căldurii materne și afecțiunea profundă a lui Zizi – îi va modela profund identitatea, lăsându-i traume emoționale incurabile. Pe măsură ce narațiunea progresează, Zaira se transformă dintr-o tânără naivă într-o păpușăreasă talentată, apoi într-o femeie exilată, confruntată cu pierderi succesive și cu o realitate americană adesea dezamăgitoare. E remarcabil modul inedit în care autorul își clădește personajele în raport cu istoria și cu propria lor identitate, fragmentată de situații-limită cu care acestea se confruntă.

Alte personaje, precum Zizi Izvoranu, își văd identitatea inițial puternică și bazată pe valori, fragmentată și anulată sub presiunea regimului comunist. De la un mentor moral pentru Zaira, Zizi devine o victimă a propriei slăbiciuni, înecându-și amarul în alcool, un destin tragic orchestrat de Dumitru, fiul lui Dumitru, fostul vestitor al satului, de pe domeniul familiei Izvoranu.

Mătușa Sofia, inițial o femeie puternică, se resemnează în fața eșecurilor personale, abandonând lupta pentru fericirea familială și pentru cariera sa de avocat. Chiar și bunica Zairei, smulsă de la o vârstă fragedă din casa părintească, poartă cu sine durerea dezrădăcinării în suflet, prefigurând destinul migrator al nepoatei sale. Astfel, identitățile personajelor sunt într-o continuă devenire, adaptându-se sau, dimpotrivă, fragmentându-se sub impactul unor forțe exterioare și interioare.

Teoria identității narative, dezvoltată de psihologi și teoreticieni precum Paul Ricoeur, sugerează că simțul nostru de sine este fundamental asemănător cu cel al unui personaj într-o narațiune. Ricoeur distinge între *idem* (identitatea bazată pe asemănare) și *ipse* (sinele, care poate încorpora schimbarea într-o entitate recognoscibilă), *ipse* fiind analog cu identitatea narativă (Ricoeur 13-14). Actul de a spune sau de a citi o poveste de viață oferă noi perspective asupra sinelui, fiecare individ fiind considerat autorul și protagonistul propriei sale povești. Reflectat în romanul lui Florescu, acesta creează lectorului senzația dublării experienței trăite de protagonistă, emoția autentică și nemijlocită. Viața Zairei, care se întinde din România de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial până în America anilor 1960-70 și, în cele din urmă, la întoarcerea ei, oferă o pânză bogată pentru explorarea formării identității pe parcursul vieții. Abandonul timpuriu de către mamă și influența mătușii Sofia și a vărului Zizi modelează dezvoltarea ei fundamentală. Natura ei neliniștită și fluxul constant al circumstanțelor externe sugerează o negociere prelungită și complexă a identității, reflectând potențial o confuzie de rol perpetuă, pe măsură ce se adaptează la noi medii și realități politice.

Ca naratoare a propriei sale povești, Zaira își construiește activ identitatea prin actul povestirii, întruchipând conceptul *ipse* al lui Ricoeur. Vocea ei se maturizează pe măsură ce îmbătrânește, permițând cititorului să o audă, precum și să-i vadă dezvoltarea. Maturizarea narativă nu este doar o alegere stilistică a autorului, ci o reprezentare tematică a sinelui în evoluție, demonstrând modul în care integrează experiențele trecute și schimbările într-o identitate coerentă, deși complexă. Rolul Zairei ca protagonistă și naratoare este central pentru explorarea în roman a mecanismelor narative ale povestirii. Actul personajului feminin de a-și relata viața, în special evenimentele și nefericirile din viața ei tumultuoasă, este un exercițiu profund de auto-definire și de creare de sens.

Pasiunea pentru fantezie și povestiri insuflată Zairei de vărul ei, Zizi, nu este doar o distracție din copilărie, ci un element fundamental care îi influențează întreaga atitudine față de viață. Această influență timpurie sugerează că narațiunea devine un mecanism crucial de adaptare și o sursă de forță interioară pentru Zaira, pe măsură ce navighează prin adversitățile imense ale vieții sale. Talentul ei de păpușar poate fi văzut ca o extensie a acestui

impuls narativ, prin care ea creează realități alternative sau narațiuni pentru a-și afirma controlul și sensul.

Arta povestirii a lui Florescu și limbajul său plin de viață, inclusiv alegerea sa de a scinda propozițiile, care, în consecință, capătă uneori un nou sens retrospectiv, reflectă direct natura fragmentată și non-liniară a memoriei, în special a memoriei traumatice. Această alegere stilistică permite romanului să prezinte interacțiunea complexă dintre trecut și prezent și modul în care amintirile sunt constant reinterpretate.

2. Fragmentare identitară: factorii și dinamica procesuală

Procesul dinamic prin care identitatea personajelor se transformă, se adaptează sau se fragmentează este determinat de o serie de factori, atât istorici, cât și personali. Fenomenul migrației este, fără îndoială, cel mai proeminent dintre aceștia. Forțată să își reconfigureze drumul în exil în timpul Primăverii de la Praga, Zaira transformă această fugă într-o călătorie interioară, dedicată recuperării amintirilor și imaginii familiei sale. Mirajul Vestului, deși oferă o promisiune de libertate, aduce cu sine și trauma înstrăinării și a pierderii celor dragi din familie, forțând-o pe Zaira să-și recreeze universuri familiare pentru a rezista provocărilor.

Contextul socio-politic al României comuniste este un alt factor determinant al reconfigurărilor identitare. Instaurarea regimului comunist, confiscarea bunurilor, umilințele și controlul exercitat de „omul-păpușar” Dumitru asupra vieților personajelor, transformându-i pe aceștia în păpuși-marionete, duc la disoluția identității și a demnității. Zizi, care își pierduse moșia și fusese umilit, devine victima propriei slăbiciuni, iar sub opresiunea comuniștilor își pierde credința în principiile sale fundamentale.

Pe lângă acești factori istorici, relațiile interpersonale și experiențele amoroase joacă un rol crucial în modelarea identității Zairei. Eșecurile sale amoroase, de la căsătoria cu Paul, asumată din respect pentru Zizi, la relația tumultuoasă cu Traian și aventura cu Andrei, contribuie la fragilizarea sinelui. Teamă de a repeta drama pierderii lui Zizi o determină pe Zaira să refuze angajamentul cu Traian, chiar dacă îl iubea. Această decizie, criticată de Marius Chivu (Chivu) pentru lipsa de consecvență, subliniază modul în care traumele anterioare modelează alegerile și, implicit, identitatea protagonistului.

3. Identitatea: o consecință a traumei

Trauma, atât istorică, cât și personală, acționează ca o forță modelatoare fundamentală în romanul *Zaira*. Instaurarea regimului comunist și violența exercitată de Dumitru asupra familiei Izvoranu – bătăile, umilințele,

confiscarea bunurilor – lasă cicatrici adânci. Dumitru, o ființă cu o moralitate profund pervertită, de o brutalitate ieșită din comun, lipsită de orice urmă de umanitate, devine un simbol al opresiunii, iar dialogul său final cu Zaira, în care îi dezvăluie că a manipulat destinele tuturor, inclusiv pe cel al lui Traian și al părinților Zairei, subliniază impactul devastator al traumei istorice asupra identității individuale:

Ați știut și cine a dat ordin să i se dea tovarășului Zizi să bea cât pofteste? Ca să facă din el un bețiv ca la carte? (...) Eu am fost. Ca să rămână ea singură, de aceea. Aveam câte un plan pentru fiecare. (Florescu 448-449)

Această revelație anulează libertatea percepută a personajelor și le reduce la statutul de păpuși-marionete, subminând orice tentativă de construcție identitară autentică.

Trauma personală a Zairei, în special pierderea lui Zizi și a moșiei, o marchează profund. Frica de a pierde din nou pe cineva drag o face să respingă cererile în căsătorie ale lui Traian și să-l părăsească. Această decizie, aparent irațională, este o manifestare a mecanismelor de apărare împotriva unei suferințe anterioare. Exilul în sine este o traumă, nu doar o deplasare fizică, ci și o traumă a exilului care îi va reconfigura nu doar cei mai frumoși ani din viață, tinerețea, ci și clipele prezentului, întreaga sa existență. Relația cu Robert Suciu, asumată doar pentru a-i oferi Ioanei un tată, și descoperirea ulterioară a relației dintre Robert și fiica ei, Ioana, adâncesc sentimentul de eșec și de minciună, demonstrând că traumele nerezolvate se perpetuează și afectează relațiile și percepția de sine.

4. Dezrădăcinarea, *puzzle*-ul memoriei și reconfigurarea identității

Modul în care amintirile personajelor sunt prezentate în roman este esențial pentru înțelegerea procesului de construcție identitară. Amintirile Zairei nu sunt clare și coerente, ci mai degrabă frânturi din trecut, emoții reactivate, imagini dispersate de timpul ce s-a scurs din viața acesteia, reactualizate prin introspecții și retrospecții. Această fragmentare este o oglindă a experiențelor sale dislocate, a rupturilor succesive din viața sa. Trauma pierderii, a dezrădăcinării și a exilului nu permit o rememorare liniară și unitară a trecutului, ci o reconstrucție subiectivă, adesea dureroasă.

Andrew Gurr, în lucrarea sa *Writers in Exile: The Identity of Home in Modern Literature*, remarcă faptul că, în cazul scriitorilor din diaspora, aceste înghețări în timp a memoriilor devin mijloace de reconstituire și de recuperare a unui timp și a unui spațiu pierdute:

Acasă e un concept static, înrădăcinat în circumstanțele neschimbate ale copilăriei. Nesiguranța pierderii unui *acasă* determină scriitorul să imagineze lumi statice, să

impună ordine în dinamism, deoarece el vede factorul dinamic ca pe un element al haosului. (Gurr 23-24)

Această observație este perfect aplicabilă Zairei, care încearcă să-și recupereze trecutul și, implicit, identitatea pierdută prin exil, prin apelul la memoria afectivă și la timpul irosit zadarnic.

Totuși, natura fragmentată a acestor amintiri, influențată de traumele suferite, limitează capacitatea personajelor de a-și construi o identitate unitară și coerentă. Amintirile devin ancore, dar și obstacole, prin durerea pe care o reactivează. Memoria fragmentată are un rol covârșitor în construcția identității Zairei, asemenea reconstituirii unui imens puzzle din piese mărunte, dispersate de evenimentele pe care vitregia timpului le-a impus.

Reconstrucția identitară imposibilă îi dă Zairei sentimentul de rădăcinării, al rușinii sale definitive de spațiul familial. Sentimentul de rădăcinării este un motiv central al romanului și acutizează fragmentarea și anularea identitară a Zairei. Autorul însuși mărturisește că exilul l-a format și că, oricât s-ar strădui să elimine barierele sociale și culturale, trăiește un acut sentiment al nonapartenenței:

A fi întotdeauna un altul, un străin, a vorbi limbile cu accent, a căuta să vorbești bine, dar întotdeauna să ai un accent care te dă de gol că nu ești de acolo... Treaba asta de-a nu fi acasă niciunde și totuși a fi acasă și a fi onorat și acceptat. E o situație complexă pe care mă străduiesc să o suport cu demnitate (Crăciun).

Această experiență personală se reflectă direct în destinul Zairei, care devine o voce a autorului, o voce diegetică ce retrasează transferul mental și fizic către un spațiu adoptiv. Reconstrucția identitară a Zairei devine imposibilă tocmai din cauza acestei de rădăcinării profunde. Deși ea face un „ocol în jurul lumii pentru a redescoperi drumul spre casă” (Mateescu 2018), revenirea în țară după treizeci de ani de exil nu aduce o vindecare completă sau o identitate restaurată. După cum subliniază John Neubarer, chiar dacă pleacă benevol, exilatul parcurge un proces ireversibil:

Exilații nu au fost, în mod obișnuit, expulzați; ei au plecat de bunăvoie (...) din cauza unei amenințări directe la adresa libertății personale sau a supraviețuirii decente, cum ar fi un arest iminent, o sentință, muncă silnică sau chiar exterminare. Plecarea era, pentru un timp imprevizibil de lung, ireversibilă. (Neubarer, Török 8)

Această ireversibilitate a exilului, chiar și în cazul unei reveniri fizice, subliniază dificultatea, dacă nu imposibilitatea, de a recupera o identitate unitară.

Zaira realizează târziu că a irosit șanse, că a pierdut „pe bunica, pe Zizi, moșia, trecutul, copilăria, părinții, mătușa, pe Ioana și dragostea vieții ei, Traian” (Florescu 253). Definiția iubirii, pe care o înțelege abia la senectute –

„Dar, ca să fii într-adevăr cu cineva, trebuie să fii în stare să lași de la tine. Să te orbească îngăduința. Să-ți pipăi drumul către celălalt, chiar dacă el poate să fugă de tine în orice clipă” (Florescu 253) – vine prea târziu pentru a-i permite o reconstrucție identitară completă. Sentimentul de „a nu fi acasă nicideunde” (Neubauer, Török) exprimat de autor, se transpune în destinul Zairei, a cărei călătorie finală spre casă este mai degrabă o călătorie interioară, spre profunzimea sufletului, unde a păstrat vie iubirea pentru Traian, dar pe care i-a fost teamă să și-o asume. Finalul deschis al romanului, așa cum remarcă Mircea M. Pop, lasă nerezolvate conflicte interioare majore și răni emoționale profunde (Pop 140), sugerând că, în ciuda eforturilor considerabile depuse, reconfigurarea identitară a Zairei rămâne, în esență, incompletă și marcată de fragmentare.

Concluzii

Romanul *Zaira* de Cătălin Dorian Florescu este o meditație profundă asupra identității în contextul migrației și al traumei istorice. Prin destinul complex al Zairei și al celorlalte personaje, autorul explorează modul în care imaginea sinelui este reconfigurată, adaptată sau fragmentată sub influența unor factori externi copleșitori și a unor traume personale adânci. Memoria fragmentată, specifică exilului și pierderii, împiedică o construcție identitară unitară, iar sentimentul acut al dezrădăcinării face ca reconstrucția sinelui să devină o sarcină aproape imposibilă. *Zaira* ilustrează, astfel, nu doar iubiri pierdute și valori naționale, ci, mai ales, o căutare identitară perpetuă, o odisee a sufletului într-o lume în continuă schimbare, în care *acasă* rămâne adesea un concept imaginar, păstrat viu doar prin memoria subiectivă și prin actul cathartic al scrierii.

Călătoria Zairei este o mărturie a rezilienței spiritului uman în fața forțelor structurale copleșitoare, o existență neliniștită care, în cele din urmă, conduce la o identitate complexă, hibridă.

Profunzimea sufletească a personajelor, dramele lor existențiale au un impact definitoriu asupra lectorului, iar acest fapt este în mod categoric o consecință a formării profesionale a autorului însuși într-un spațiu al exilului. Experiența lui Florescu ca psihoterapeut și propriul său parcurs migratoriu îl poziționează în mod unic pentru a explora profunzimile psihologice ale personajelor sale și deradicarea societală pe care o îndură. Stilul narativ al romanului și portretizarea nuanțată a vocii în evoluție a Zairei nu sunt doar realizări literare, ci sunt esențiale pentru a transmite natura complexă, fragmentată, dar în cele din urmă rezilientă, a identității individului modelate de tulburările istorice. Totodată, eul fictiv este substituit de eul biografic, autorul își asumă eul creator, surprinde esența mecanismului narativ din roman. Această structură nu este doar o tehnică literară, ci cheia înțelegerii

identității profund fragmentate a personajului principal. Zaira, deși este un personaj fictiv, este inspirată dintr-o persoană reală, o păpușăreasă din Timișoara. Prin urmare, Florescu nu creează o identitate de la zero, ci o asumă, o re-creează prin filtrul viziunii sale artistice. Acest proces de preluare a unei biografii reale și de transformare a ei în ficțiune generează o identitate complexă, stratificată, care se manifestă pe mai multe niveluri: o cale de supraviețuire, de recuperare a trecutului, dar și formă de reconstruire a unei vieți prin narativitate: modalitatea prin care Zaira își reconstruiește eul este povestirea însăși. Ca păpușăreasă, ea este prin excelență o creatoare de povești. În exil, această aptitudine devine vitală. Poveștile ei nu sunt simple divertismente, ci mecanisme de supraviețuire. Ea își folosește talentul narativ pentru a înfrunta traumele și pentru a-și oferi o identitate coerentă într-o lume care a încercat să i-o distrugă. De asemenea, Zaira își reconstituie sinele și prin raportare la alteritate, la eul exterior cu care intră în contact și care îi remodelează existența și întregul sistem de valori. Identitatea fragmentată a Zairei devine, astfel, o oglindă a secolului XX, un secol al dilemelor existențiale și al traumelor sufletești adânci. Exilul Zairei, declanșat de evenimentele politice, nu reprezintă doar o simplă deplasare geografică, ci generează o profundă criză a sinelui, lăsând în urmă un vid existențial. Ruptura de patria-mamă produce o fragmentare a identității inițiale, ancorată în spațiul și memoria culturală a României. Vidului identitar al Zairei din anii exilului îi corespunde o identitate multiplă, creată în afara propriei patrii. Această identitate plurivalentă se construiește pe baza experiențelor din diverse spații geografice și culturale, precum și prin asimilarea unor noi roluri sociale. Astfel, Zaira nu mai este doar păpușăreasa din Timișoara, ci devine o entitate hibridă, formată din straturi suprapuse de noi realități, amintiri și aspirații. Această complexitate identitară, deși pornește de la o traumă fundamentală, reprezintă și o formă de reziliență, o adaptare la condiția de nomad modern, care își găsește un nou sens prin continua reinventare a eului.

În consecință, rolul povestirii, atât în cadrul narațiunii, prin povestea de viață a Zairei, cât și ca roman în sine, este fundamental. Aceasta servește ca un mijloc esențial de procesare a traumei, de păstrare a memoriei și de afirmare a transferului puterii narative într-o lume în care controlul extern este adesea absent. *Zaira* se impune ca o contribuție literară puternică la înțelegerea moștenirii durabile a istoriei europene a secolului XX asupra vieților individuale și a căutării umane universale de sens și apartenență în mijlocul deplasării și al pierderii.

Bibliografie

- Chivu, Marius. „Zairezada”. *Dilema Veche*. Nr. 321 din 8-14 aprilie 2010. <https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/carte/zairezada-610205.html>, accesat la data de 06.06.2025.
- Crăciun, Andrei. „Minunata viață a lui Cătălin Dorian Florescu, scriitor”. *Viitorul României*. Nr. din 3.10.2015. <https://andreicraciun.eu/minunata-viata-a-lui-catalin-dorian-florescu-scriitor/>, accesat la data 18.06.2025.
- Florescu, Cătălin Dorian. *Zaira*. Iași: Editura Polirom, 2010.
- Gurr, Andrew. *Writers in Exile: The Identity of Home in Modern Literature*. Sussex: Harvester Press, 1981.
- Mateescu, Anca. „Cătălin Dorian Florescu - Bărbatul care aduce fericirea”. *Revista Literară Radio*. 10 iunie 2018, <https://www.radioromaniacultural.ro/sectiuni-articole/literatura/catalin-dorian-florescu-barbatul-care-aduce-fericirea-la-revista-literara-radio-id13003.html>, accesat la data 12.06.2025.
- Neubauer, John, Török, B. Zs. (eds). *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*. Berlin: Walter de Gruyter, 2009.
- Pop, Mircea M. *60 scriitori români din diaspora*. Iași: Editura Tipo Moldova, 2020.
- Ricoeur, Paul. *Soi-même comme un autre*. Paris: Éditions du Seuil, 1990.